

VIDÉKTÖRTÉNET 1

Életvilágok és társadalmi gyakorlatok
a 18–20. században

VIDÉKTÖRTÉNET

Szerkesztőség:
Csikós Gábor
Hegedűs István
Horváth Gergely Krisztián főszerkesztő
Ö. Kovács József

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Budapest, 2017

VIDÉKTÖRTÉNET 1

Életvilágok és társadalmi gyakorlatok
a 18–20. században

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Budapest, 2017

A kötet megjelenését
a Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány támogatása tette lehetővé

PADA

PALLAS ATHÉNÉ
DOMUS ANIMAE
ALAPÍTVÁNY

© MTA BTK, 2017

© Szerzők, 2017

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes tanulmányokat illetően is!

ISBN 978-963-416-048-9

ISSN 2498-8804

A címlapon: Balatonboglári gyermekek havat lapátolnak a temető felé vezető úton,
1941–1943 körül. Dr. Kögl Lénárd felvétele.

Tartalom

Beköszöntő

Miért éppen Vidéktörténet?	7
----------------------------------	---

Körkérdés

Etnográfusok vallomásai pályájukról és a vidék átalakulásáról	9
Andrásfalvy Bertalan: A vidék helyzete	10
Filep Antal: A vidéktörténet és a néprajz. Történetiség és folyamatszerűség néprajzi megközelítésben	22
Kósa László: A magyar néprajzi kutatások sajátosságai (1945–1990)	28
Paládi-Kovács Attila: Néprajzi helyzetértékelés és személyes vonatkozások	38
Szilágyi Miklós: Önvizsgálat és önértékelés – a vidéki társadalom történeti-néprajzi kutatásának eredményeit, hiányait és feladatait felmérő körkérdésektől inspirálva	51

Tanulmányok

Horváth Zita: Borsod megye parasztsága az úrbérrendezés idején	65
Szilágyi Adrienn: A megtelepedésről a lokális elitig. Békés vármegye 19. századi nemességének társadalomtörténeti elemzése	107
Kaposi Zoltán: Nemesei birtokfogalom Somogyban a 19. század első felében	127
Balaton Petra: Regionális gazdaságfejlesztés – a felvidéki akció. A Földművelésügyi Minisztérium zsolnai kirendeltsége (1908–1919)	157
Bartha Ákos: Fajvédelem vidéken. Bajcsy-Zsilinszky Endre derecskei mandátuma (1922–1926)	189
Ritter György: „Fejlapot kaptam, nyemcinek lettem nyilvánítva...” A Dunakanyarból 1945-ben német származásúként szovjet munkatáborokba deportáltak emlékezete az „oral history” források tükrében	229
Rigó Róbert: A „félreérthetetlen terror” időszaka. A politikai rendőrség Kecskeméten 1945-ben	273
Cseh Dániel: Demokratikus önszerveződés vagy presztalinizáció? Az átmenet évei Jászberényben (1944–1949)	303

Novák Csaba Zoltán: A nómenklatúra színre lépése. Rendszer- és politikai elítváltás Székelyföldön a második világháború után	339
Oláh Sándor: „...nem tudtuk diadalra vinni, mert nem voltak meg a kellő feltételek...” A szovjetizált adminisztráció kudarcai egy székely faluban a kollektivizáláskor	363
Szerzőink	393
Contents	395

Miért éppen Vidéktörténet?

Induló sorozatunk címe kapcsán az olvasóban okkal merülhet fel az a kérdés, vajon az ezredfordulóra 'morzsákra hullott' diszciplináris érdeklődés közepette valóban szükség van-e még a vidéktörténet önálló aldiszciplínaként történő megalapozására is, ráadásul ennek ürügyén mindjárt egy önálló sorozat elindítására. Elgondolásunk szerint a *Vidéktörténet* fórum, olyan kiadvány, ahol a vidék történetével kapcsolatos kutatások eredményei megjelenhetnek. A vidéktörténetre mint részdiszciplinára olyan komplex, sok-sok eret magában fogadó folyamként tekintünk, ahol ki-kí a saját szakterületére jellemző sajátosságokat érvényesítő módon járulhat hozzá elsősorban a Kárpát-medencei vidéki társadalmak múltjának jobb megismeréséhez. Érdeklődésünk főként a Kárpát-medence alkotta történeti Magyarországra irányul, míg időben alapvetően a 18. század óta eltelt időszakra fókuszálunk. Az elmúlt háromszáz évben teremtdtek meg ugyanis azok a struktúrák, amelyek ökológiai, felekezeti, etnikai, néprajzi, munkamegosztási stb. tekintetben máig meghatározzák e táj és társadalmainak életlehetőségeit. Nehéz közhelyek nélkül annak számbavétele, hogy miért is fontos ez. Valljuk, hogy a jelen bonyodalmaiból kell kiindulnunk, szemléletünkben meghatározó a múlt jelenhez vezető folyamatainak megismerése és megismertetése. Sorozatunkat ezzel együtt nem a teleologikus szemlélet jegyében kívánjuk elindítani, mindössze azt szeretnénk jelezni, hogy a szerteágazó kutatói érdeklődésből számunkra különösen azon kérdésfeltevések értékesek, amelyek a társadalom működésének korszakba ágyazott elemzésén keresztül egyúttal közelmúltunk és jelenünk megértéséhez is hozzájárulnak. Idealisztikusnak hathat e cél, ugyanakkor egy közpénzből megjelenő kiadvánnyal szemben természetes elvárás is a közérdek ily módon történő szem előtt tartása. A múlt jelenben összefutó szálainak feltérképezése nélkül jelenbeli demográfiai, ökológiai, gazdasági, társadalmi és szociális problémáink nem érthetőek meg.

Rápillantva a magyar társadalom által az elmúlt három évszázadban bejárt útra, egyértelműen látszik, hogy az iparosodásban, városiasodásban s általában az államélet és a modernizáció jelenségköréhez kapcsolható 'vívmányok' megteremtésében mindenkor megkerülhetetlen volt a vidéki erőforrások szerepe, legyen szó gazdasági teljesítményről, urbanizációról, adóbevételről, katonai potenciálról s a mindezek háttérében álló demográfiai alapról. Különösen a 20. század második felére igaz mindez. A század közepéig a magyar társadalom fele a mezőgazdaságban kereste meg kenyerét. A század második felének struktúrabontó forrataka következményeként mára úgy csökkent tizedére az agrárkeresők aránya, hogy vidéken ezzel párhuzamosan nem jelentek meg hosszú távon is életképes boldogulási alternatívát jelentő jövedelemforrások. A kommunis-

ta diktatúra időszakának társadalmi homogenizációs és modernizációs törekvései kiüresítették a korábbi létkereteket, az addig 'csupán' sorsot jelentő paraszti életformát zsákutcává változtatva. Ennek következményeképp a vidéki terek mostanra látványossá váló kiürülése a nyári aszályhoz hasonló jelenséget eredményezett, amikor az erek, csermelyek, patakok érzik meg először a szárazságot, míg az itt a nagyvárosi létet jelképező folyamok esetében átmenetileg megtévesztő következtetésekre vezethet az összességében még mindig nagy vízhozam. A *Vidéktörténet*ben megjelenő tanulmányokkal ezért hangsúlyosan kívánjuk megjeleníteni az 1945 és 1989 közötti időszakot, amikor a vidéki társadalom korábbi, a tapasztalat által századokra menően visszaigazolt szerveződési módjait, boldogulási technikáit, magyarán annak alapszövegét a kommunista diktatúra oly mértékben roncsoolta, hogy az már szinte helyrehozhatatlannak látszik.

A vidéki társadalom helyzete mind a közvéleményben, mind a társadalom- és történettudományos érdeklődésben marginális pozíciójú. Sorozatunk elindításával a tudomány oldaláról eddig felhalmozott adósságból szeretnénk törleszteni. A *Vidéktörténet* sorozat legalább két évente megjelenő köteteiben seregszemle jelleggel kapnak helyet a kurrens kutatásokat bemutató tanulmányok. Célunk, hogy a történeti vidék-kutatás zászlaja alatt valódi fórumként szolgáljunk, s bemutatkozási lehetőséget kínáljunk minden idevágó kutatásnak. Az interdiszciplináris megközelítés mellett legalább ennyire fontosnak tartjuk a vidéki kutatóműhelyek (levéltárak, múzeumok, egyetemek) megszólítását is, határon innen és túl. Vállalkozásunktól azt reméljük, hogy a vidéki társadalomtörténeti kutatásokat rövid időn belül sikerül visszakormányozni a történeti kutatások fősodrába.

Nagy kísértés, hogy a beköszöntőt egyúttal programadásnak is tekintve, a rögtön műhelyt vizionáló szerkesztők egyúttal az elődöket is számba vegyék. Nem tesszük ezt, elég talán csak azt jeleznünk, hogy Bél Mátyástól Tóth Zoltánig bezárólag felvállaljuk az előttünk járók által a vidéki társadalom kutatásában ránk hagyományozódott örökséget. A *Vidéktörténet* kötetei reményeink szerint idővel sorozattá állnak majd össze, ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy a gyenge lábakon álló intézményesülési lehetőségeket mindenkor az eltökélt szerkesztői akaratnak kell majd kipótolnia. Így a vidéki társadalom kutatásának Nyugaton létrejött műhelyei és eredményei – ahol a hosszú távú tudományos építkezés sikere kevésbé az egyéni teherbírás függvénye – kevésbé szolgálnak mintaként, de ez nem jelenti azt, hogy nem tartanánk fontosnak a tájékozódást, kérdésfelvetéseink adaptálhatóságának, eredményeink összehasonlíthatóságának szempontját, az igényes, következetes és kompatibilis fogalomhasználatot.

Csikós Gábor – Hegedűs István – Horváth Gergely Krisztán – Ö. Kovács József